ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЗАҢНАМА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АҚПАРАТ
ИНСТИТУТЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ
ҒЫЛЫМИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖУРНАЛЫ
ISSN 2788-5283
eISSN 2788-5291
ТОМ 80 НӨМІРІ 4(2025), 54-70

ӘОЖ 342.9
ҒТАМР 3431
DOI 10.52026/2788-5291_2025_80_4_54
Ғылыми мақала

© Ж. Шаривхан[1*], Д.М. Мусипова[2], И.В. Осыко[3], 2025
[1,2,3]А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан
(e-mail: [1]zhardenbek.m@mail.ru; [2]mu-si-po-va@mail.3ru; [3]oiv72@list.ru)

ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ: ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ШЕШІМДЕР

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстандағы цифрлық қоғамды қалыптастырудың құқықтық негіздері мен осы бағытта туындайтын негізгі мәселелер қарастырылады. Зерттеудің басты мақсаты – цифрландыру барысында азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін заңнамалық тетіктерді жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар жасау. Жұмыста салыстырмалы-құқықтық талдау, диалектикалық әдіс және статистикалық мәліметтерді кешенді бағалау тәсілі қолданылып, ақпараттық жүйелердің қауіпсіздігі, жеке деректерді өңдеу ережелерінің сақталуы және өңірлердегі цифрлық теңсіздікті азайту сияқты маңызды аспектілер зерделенді. Алынған нәтижелер қолданыстағы заң нормаларының цифрлық дәуір талаптарына толық сай келмейтінін және оларды үнемі жаңартып отыру қажеттігін көрсетті. Мақалада ұсынылған тұжырымдар мен практикалық ұсыныстар мемлекеттік органдар мен сараптамалық қауымдастықтың цифрлық трансформация бағдарламаларын әзірлеу барысында кеңінен қолданылуы мүмкін. Сонымен қатар, мемлекеттік басқару мен бизнес қауымдастығы арасында үйлесімді өзара іс-қимыл орнатудың маңыздылығы атап өтіледі, өйткені деректерді басқару мен киберқауіпсіздік тетіктерін жетілдіру барлық ұйымдық деңгейлердің бірлескен күш-жігерін талап етеді. Авторлар нормативтік-құқықтық базаны жаңғыртып, ақпараттық технологиялар саласына инвестиция тартуды ынталандыру арқылы Қазақстанда цифрлық индустрияны кеңейтудің және халықаралық стандарттармен ықпалдасудың әлеуеті зор екеніне назар аударады. Бұл бағыттағы ғылыми ізденістер жаңа әдістемелер мен өлшеу құралдарын енгізуді қажет етеді, өйткені цифрлық құқықтар саласындағы өзгерістерді тиімді бағалау мен азаматтардың онлайн-қызметтерге қолжетімділігін арттыру тәсілдері үнемі жетілдіруді талап етеді. Осылайша, цифрлық қауіпсіздік, дербес мәліметтерді қорғау және электрондық қызметтердің бірдей қолжетімділігін қамтамасыз ету жөніндегі ұсыныстар елдің инновациялық әлеуетін нығайтып, құқықтық мемлекет қағидаттарын жаңа деңгейге көтеруге көмектеседі.

Түйінді сөздер: цифрлық қоғам, құқықтық мемлекет, киберқауіпсіздік, заңнама, цифрлық теңсіздік, жеке деректер, Қазақстан.

Кіріспе

Цифрлық трансформация қазіргі қоғам мен мемлекеттік институттардың дамуындағы негізгі факторлардың біріне айналуда. Ақпараттық-коммуникациялық тех-

[*] хат-хабарларға арналған автор. E-mail: zhardenbek.m@mail.ru.

нологиялар (АКТ) экономика, білім беру, денсаулық сақтау, мемлекеттік басқару сияқты барлық салаға еніп келеді. Қазақстанда цифрлық шешімдерді жылдам енгізу үрдісі «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында жүзеге асырылуда[1].

Цифрлық мемлекетті қалыптастырудағы басты міндеттердің бірі – технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету. Дегенмен, цифрлық кеңістікті кеңейту жаңа қатерлер мен қиындықтармен ұштасады: киберқауіптер, цифрлық теңсіздік, сондай-ақ заңды өзгерістердің технологиялық үдерістерге ілесе алмауы [1, 112 б.].

Осы сын-тегеуріндерге байланысты заңнамалық және институционалдық базаны жетілдіру мәселесі өзекті болуда [2, p. 45]. Ол қоғамның инновациялық дамуы мен құқықтық кепілдік арасындағы теңгерімді сақтау үшін қажет. Сонымен қатар, цифрлық теңсіздік тәуекелдеріне ұшыраған халықтың әлеуметтік осал топтарына ерекше назар аудару керек [3, p. 76].

Осы зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы цифрлық қоғам мен құқықтық мемлекеттің негізгі мәселелерін кешенді талдау және реттеуші нормалар мен құқық қолдану тетіктерін жетілдіруге арналған ұсыныстар әзірлеу. Осы мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер қойылады:

1. Цифрландыру саласындағы қолданыстағы заңнаманы және мемлекеттік бағдарламаларды қарастырып, олардың тиімділігін бағалау.

2. Цифрлық қоғамды қалыптастыру барысында туындайтын негізгі сын-тегеуріндерді және тәуекелдерді, соның ішінде азаматтардың құқықтарын қорғау, ақпараттық қауіпсіздік және цифрлық теңсіздік мәселелерін талдау.

3. Қазақстанның цифрлық технологиялар саласындағы реттеу үлгісін халықаралық стандарттармен салыстырып, шетелдік позитивті тәжірибені енгізу мүмкіндіктерін айқындау [4, с. 39].

4. Цифрлық кеңістікте азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету ісінде мемлекеттік органдардың рөлін арттыру және құқықтық реттеуді жетілдіруге арналған ұсыныстар жасау.

Қазақстанның цифрландыру деңгейін арттыру бағытында айтарлықтай алға ілгерілеу байқалады. ҚР Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің мәліметіне сүйенсек, мемлекеттік қызметтердің 80%-дан астамы онлайн форматта қолжетімді, ал интернеттің ену деңгейі 85%-дан жоғары.[2] Алайда, қалалық және ауылдық жерлер арасындағы алшақтық, сондай-ақ цифрлық сауаттылық деңгейінің жеткіліксіздігі – шешімін таппаған мәселелердің қатарында қалып отыр.

Зерттеліп отырған проблеманың маңыздылығы Қазақстанның электрондық басқару мен адам құқықтарын қорғау саласында халықаралық міндеттемелерді қабылдауымен де байланысты [5, 8 б.]. Құқықтық мемлекет қағидаттарын цифрлық ортаға бейімдеу үшін Эстония, Оңтүстік Корея және Сингапур сияқты озық тәжірибесі бар елдердің үлгілері назарға алынуда

[1] «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы // URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/vko-ridder/press/news/details/127633 (жүгінген күні: 25.01.2025).

[2] Статистические данные Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК // URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai (дата обращения: 25.01.2025).

[6, p.15]. Бұл елдерде цифрлық инфрақұрылым мен құқықтық тетіктер тығыз байланыста дамуда.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің мақсатына жету үшін кешенді әдістемелік тәсіл қолданылды. Алдымен Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілерінің негізі сарапталды, оған ҚР Конституциясы[3], «Ақпараттандыру туралы» Заң[4], «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында қабылданған Президент Жарлықтары мен Үкімет қаулылары[5], сондай-ақ цифрландыру мен электрондық басқару саласындағы қосымша заңнамалық және ведомстволық актілер кіреді. Бұл құжаттарды зерделеу еліміздегі цифрлық трансформация үдерісінің құқықтық негіздерін, мемлекеттік саясаттың мақсаттары мен міндеттерін, сондай-ақ құқықтық мемлекет қағидаттарын жүзеге асырудағы негізгі бағыттарды айқындауға мүмкіндік берді. Бұдан бөлек, халықаралық құжаттар мен дереккөздерге ерекше назар аударылды: БҰҰ Бас Ассамблеясының цифрлық құқықтар жайлы қарарлары, Дүниежүзілік банктің цифрландыру бойынша есебіндегі көрсеткіштер және Ақпараттық қоғам жөніндегі дүниежүзілік саммит материалдары[6].

Зерттеу барысында әдіснамалық құрал ретінде бірнеше әдіс қатар қолданылды. Біріншіден, диалектикалық әдіс цифрландыруға байланысты құқықтық реттеу мен институционалдық тетіктердің дамуын динамикада қарастырып, олардың құқықтық мемлекет қағидаттарымен үйлесу дәрежесін бағалауға мүмкіндік берді. Бұл әдіс арқылы цифрлық технологиялардың енгізілуіне сай заңнаманы жетілдірудің қажеттілігі мен проблемалық тұстарын байқауға болды [7, p. 214].

Екіншіден, салыстырмалы-құқықтық әдіс озық елдердің (Эстония, Сингапур, Оңтүстік Корея, АҚШ, Еуропа Одағы) тәжірибесін зерделеу үшін қолданылды. Мұнда БҰҰ мен Дүниежүзілік банктің электрондық үкімет саласындағы көрсеткіштері басшылыққа алынып, Қазақстандағы жағдаймен салыстырылды. Бұл салыстыру мемлекеттік басқарудың цифрлық саласында қабылданған шаралардың қаншалықты тиімді екенін және оларды халықаралық талаптармен қалай сәйкестендіруге болатынын анықтауға жол ашты [2, p. 47].

Үшіншіден, статистикалық әдіс ел ішіндегі электрондық қызметтердің даму қарқынын, интернеттің өңірлердегі таралу деңгейін, киберқылмыс көрсеткіштерін, сондай-ақ азаматтардың онлайн-өтініштерінің жиілігін талдауға мүмкіндік берді. Бұл тәсіл жүзеге асырылып жатқан цифрлық жобалардың нақты нәтижелерін сандық тұрғыдан бағалауға, сондай-ақ қай өңірлер мен әлеуметтік топтардың көбірек назарды қажет ететінін көрсетуге септігін тигізді [8, p. 133].

Төртіншіден, контент-талдау

[3] Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями) // URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения: 25.01.2025).

[4] Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V «Об информатизации» // URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418 (дата обращения: 25.01.2025).

[5] Постановление Правительства РК от 12 декабря 2017 года № 827 «Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» и внесении изменений и дополнений в некоторые решения Правительства Республики Казахстан» // URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827 (дата обращения: 25.01.2025).

[6] World Summit on the Information Society (WSIS) // URL: https://www.itu.int/net/wsis/ (date of reference: 25.01.2025).

кеңінен қолданылып, eGov.kz сияқты мемлекеттік органдардың ресми порталдарындағы, халықаралық ұйымдардың (ITU, OECD) ашық базаларындағы және отандық, шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектеріндегі деректер жүйелі түрде жинақталды. Мұндай тәсіл цифрлық ортадағы адам құқықтарының қорғалу деңгейін көрсететін негізгі трендтер мен өзекті мәселелерді тереңірек түсінуге мүмкіндік берді [1, 114 б.]. Жинақталған мәліметтер аясында цифрлық қызметтердің қолжетімділігі, олардың қажеттілігі, кибершабуылдардың жиілеуі немесе жеке деректерді теріс пайдалануға қатысты құқық бұзушылықтар санына қатысты нақты деректер алынды. Сондай-ақ «Электрондық үкімет» (e-Gov) жобасын жүзеге асыру тәжірибесі мұқият зерттеліп, тәуелсіз сарапшылардың бағалау нәтижелері қарастырылды. Нәтижесінде қолданыстағы механизмдер мен заңнамалық актілердің тиімділік деңгейі, оларды жетілдірудің мүмкіндіктері мен кедергілері талданып, құқықтық мемлекет қағидаттарын күшейтудің стратегиялары ұсынылды.

Осылайша, кешенді әдістемелік тәсіл және көпқырлы талдау әдістері зерттеудің нәтижелерін барынша негізді етті және цифрлық қоғамды дамытудың, сондай-ақ құқықтық мемлекетті нығайтудың өзекті бағыттарын жүйелі түрде бағалауға жағдай жасады.

Нәтижелер

Жүргізілген зерттеу Қазақстанның цифрлық дәуір туғызған сын-тегеуріндерге дайындық деңгейін көрсетіп қана қоймай, цифрлық қоғамды дамытудың тиімді жолдары мен құқықтық мемлекет қағидаттарын нығайту перспективаларын айқындауға көмектесті [7, p. 218]. Алынған мәліметтерге сүйенсек, цифрлық трансформация елдегі көптеген процестерді оңтайландыруға және жаңа технологияларды мемлекеттік басқаруға енгізуге негіз болуда, алайда заңнаманы жүйелі түрде жаңарту, киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету және цифрлық теңсіздікті еңсеру мәселелері әлі де өзекті болып отыр. Зерттеу қорытындысында бірнеше маңызды бағыттар нақтыланды:

Біріншіден, қолданыстағы нормативтік базаны кешенді модернизациялау қажеттілігі айқындалды, себебі «Ақпараттандыру туралы» Заң мен «Жеке деректер және оларды қорғау туралы» Заңның кейбір тұстары цифрлық сервистердің қарқынды дамуына сәйкес келмей жатады [3, p.80]. Жеке деректерді заңсыз қолданғаны үшін жауапкершілікті қатаңдату, сондай-ақ уәкілетті органдардың өкілеттіктерін кеңейту арқылы ақпарат қауіпсіздігі шараларын күшейту ұсынылады.

Екіншіден, құқықтық механизмдер мен киберқауіпсіздік саласын жетілдіру аса қажет екені байқалды: елдегі компьютерлік қылмыстардың өсуі, интернет-алаяқтық фактілері, деректердің таралуы немесе ұрлануы сияқты құбылыстарға қарсы тұру мақсатында тергеу және сот тәжірибесін жетілдірумен қатар тиісті техникалық құралдарды да дамытқан жөн [8, p. 139].

Үшіншіден, институционалдық кепілдіктерді арттырудың маңызы белгілі болды: цифрлық кеңістіктегі азаматтардың құқықтарын қорғауды үйлестіретін тәуелсіз реттеуші немесе цифрлық құқықтар жөніндегі омбудсмен құру идеясы өзекті болып, бұл қадам онлайн-

платформалардағы адамның жеке - өміріне қол сұқпау және еркін ақпарат алмасу мәселелерін кешенді түрде шешуге мүмкіндік береді [4, с. 42].

Төртіншіден, цифрлық теңсіздік проблемасын жою үшін кеңжолақты интернет инфрақұрылымын барлық өңірде дамытып, халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру бойынша арнайы білім беру бағдарламаларын көбейту керек. Мұнда шет елдердегі мысалдар көрсеткендей, ауылдық елді мекендерде интернетке қолжетімділікті жақсартып қана қоймай, тұрғындарға базалық цифрлық дағдыларды үйрету аса маңызды [5, 11 б.].

Бесіншіден, халықаралық ынтымақтастықты жетілдіру де перспективалы қадамдардың бірі болып табылады: электрондық қолтаңбаларды өзара тану, киберқылмыстар туралы ақпарат алмасу немесе ортақ стандарттарға бейімделу секілді салаларда шетелдік тәжірибені енгізу Қазақстанға трансшекаралық қатерлерге жылдам әрі тиімді әрекет етуге жағдай туғызады [1, 119 б.]. Осылайша, зерттеу жұмысы заңнаманы жетілдіру, киберқауіпсіздікті нығайту және цифрлық инфрақұрылымды жетілдіру бойынша нақты ұсыныстарды негіздей отырып, цифрлық мемлекет пен құқықтық қоғам идеалдарына жақындау үшін қандай жүйелі шаралар қажет екенін анықтап берді.

Нәтижелер Қазақстанның тек технологиялық жетістіктерді ғана емес, сонымен қатар құқық пен еркіндікті құрметтеу құндылықтарын да бірдей дәрежеде дамытуға әлеуетті екенін көрсетеді, бұл елдің ұзақ мерзімді тұрақтылығына және бәсекеге қабілеттілігіне жағымды ықпал етпек [2, р. 53].

Талқылау

Қазақстан Республикасы ауқымды цифрлық трансформация жолына түсіп, мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіру арқылы елдің экономикалық және әлеуметтік әлеуетін арттыруды көздейді [9, с. 70]. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы осы үдеріске негіз болып, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласында түрлі жобаларды іске асырып келеді. Дегенмен, цифрлық орта қалыптасқан сайын құқықтық мемлекет қағидаттарын сақтау және жеке тұлғалардың мүдделерін қорғау мәселелері ерекше маңызға ие болуда. Атап айтқанда, азаматтардың құқықтарын қорғау аспектісі ең алдыңғы қатарға шығады, себебі электрондық қызметтерге сұраныс артқан кезде жеке деректердің өңделуі, сақталуы және таралуы тәуекелділік деңгейін өсіреді [6, р.17]. Бұл орайда «Жеке деректер және оларды қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының орындалу механизмі әлі де жетілдіруді қажет етеді, өйткені тәжірибе көрсеткендей, азаматтардың цифрлық құқықтарына қатысты хабардарлығы төмен, ал түрлі ұйымдарда деректерді басқару тәртібі толық реттелмеген.

Мысалы, отандық зерттеуші Р.Р. Хузин смарт-келісімшарттардың құқықтық табиғатын және олардың шарттық міндеттемелерді орындаудағы рөлін талқылайды [10]. Р.К. Сарпеков цифрлық кеңістікті құқықтық реттеудің өзекті мәселелерін, соның ішінде жеке деректерді қорғау, киберқауіпсіздік және жасанды интеллектінің құқықтық мәртебесін зерттейді [11]. Б.Х. Төлеубекова, Ж.Ю. Сайлыбаева және Т.Б. Хведелидзе жоғары білім беру орындарында заң пәндерін оқыту әдістемесін цифрландыру саясаты аясында трансфор-

мациялау үлгісін ұсынады [12]. С.К. Идрышева Қазақстанда Цифрлық кодексті әзірлеу және енгізу перспективаларын талдайды [13]. М.К. Сүлейменов азаматтық сот ісін жүргізуде цифрлық технологияларды енгізу тәжірибесін халықаралық тәжірибемен салыстыра отырып қарастырады [14]. Бұл зерттеулер Қазақстандағы цифрландырудың құқықтық аспектілерін терең түсінуге және заңнаманы жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік береді.

Цифрлық кеңістіктегі халықаралық тәжірибені зерделеу бұл бағытта жаһандық деңгейде жүргізіліп жатқан ауқымды жұмыстарды айғақтайды. Мәселен, Еуропалық одақта (ЕО) жеке деректерді қорғауға арналған құқықтық талаптар GDPR құжаты негізінде жетілдірілуде, ал АҚШ-та Федералды сауда комиссиясы цифрлық алаңдағы түрлі компаниялардың тұтынушылар деректерімен жұмыс жүргізуін қадағалайды. Сингапур мемлекеті электрондық жүйелердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге басымдық беріп, мемлекеттік сектор мен жеке сектор арасындағы ақпарат алмасу тетіктерін нақты регламенттеген. Отандық заңгер И.Ш.Борчашвили халықаралық деңгейдегі осындай нормаларды талдай келе, Қазақстанның ұлттық заңнамасы цифрлық платформалар қауіпсіздігін арттыру және операторлар қызметінің айқындығын қамтамасыз ету бағытында әлі де дамуы қажет деп есептейді [4, с. 40]. Ал осыған қарама-қарсы пікір айтатын кейбір сарапшылар (мысалы, М.Кастеллс) тек заңнаманы қатаңдату жеткіліксіз екенін, цифрландырудың негізгі қағидаттары инновация мен еркіндікті барынша қолдаудан бастау алатынын, сондықтан бизнес пен азаматтық қоғамның да белсенділігі маңызды рөл атқаратынын алға тартады [1, 115 б.].

Цифрлық қоғамды дамытуда халықаралық тәжірибені зерттеу және оны Қазақстанның құқықтық жүйесіне бейімдеу маңызды. Әлемнің дамыған елдері цифрландырудың құқықтық аспектілерін реттеуде әртүрлі әдістерді қолданады. Қазақстанның құқықтық жүйесі мен цифрлық инфрақұрылымы әлі толық жетілдірілмегендіктен, халықаралық тәжірибені сараптау арқылы оңтайлы шешімдерді анықтап, оларды ұлттық заңнамаға бейімдеу қажет.

Еуропалық Одақтың (ЕО) Жалпы деректерді қорғау регламенті (GDPR) дербес деректерді өңдеудің қатаң стандарттарын белгілейді. GDPR деректерді өңдеудің заңдылығы, мөлдірлігі және қауіпсіздігі қағидаттарын енгізе отырып, азаматтарға өз деректерін бақылау құқығын береді. Қазақстан үшін бұл тәжірибе маңызды, себебі ҚР «Жеке деректер және оларды қорғау туралы» Заңы GDPR-ға толық сәйкес келмейді және көптеген аспектілер әлі жетілдіруді қажет етеді. Осы ретте, Қазақстан GDPR қағидаттарына негізделген «Ұлттық деректерді қорғау орталығын» құру арқылы мемлекеттік және жеке сектордағы деректерді өңдеу стандарттарын күшейте алады. Сонымен қатар, GDPR талаптарына сай компанияларға деректерді өңдеуде жоғары жауапкершілік жүктеу арқылы жеке ақпараттың заңсыз таралуын болдырмауға мүмкіндік береді.

АҚШ-та California Consumer Privacy Act (CCPA) және Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA) сияқты заңдар дербес деректердің қауіпсіздігін

және медициналық ақпараттың қорғалуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, АҚШ-та жасанды интеллектті (AI) құқықтық реттеу бойынша алғашқы нормалар әзірленді. Қазақстан үшін бұл тәжірибе маңызды, өйткені қазіргі таңда елімізде жасанды интеллекттің құқықтық мәртебесі және оның жауапкершілік шекаралары нақты белгіленбеген. Осыған байланысты, Қазақстанда жасанды интеллектті реттеу жөніндегі арнайы заң қабылдап, онда AI жүйелерінің жауапкершілігін нақтылау, олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және адам құқықтарын сақтау талаптарын енгізу қажет. Сонымен қатар, медициналық деректерді қорғау бойынша бөлек заң қабылдау, АҚШ тәжірибесін ескере отырып, денсаулық сақтау секторындағы цифрлық жүйелерді күшейту маңызды.

Сингапур цифрлық басқарудың ең дамыған жүйелерінің бірі ретінде Smart Nation бағдарламасын жүзеге асырды. Бұл бағдарлама цифрлық мемлекеттік қызметтерді дамыту, цифрлық төлемдер мен инфрақұрылымды жетілдіру, деректерді қорғау шараларын қамтиды. Сонымен қатар, Personal Data Protection Act (PDPA) жеке деректерді өңдеудің тиімді үлгісін ұсынады. Қазақстан үшін бұл үлгі маңызды, себебі еліміздің цифрлық мемлекеттік қызметтері әлі де жетілдіруді қажет етеді. Осыған байланысты, Қазақстан Сингапур үлгісін пайдаланып, «Цифрлық азамат» бағдарламасын әзірлеуі керек. Бұл бағдарлама азаматтардың мемлекеттік қызметтерге толық онлайн қол жеткізуін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, eGov.kz платформасын жаңарту және оған блокчейн технологиясын енгізу арқылы деректердің бұрмалануын азайтуға болады.

Эстония e-Estonia бағдарламасы арқылы барлық мемлекеттік қызметтерді онлайн форматқа көшірді. X-Road жүйесі мемлекеттік органдар арасындағы деректер алмасуды оңтайландырып, қағазсыз құжат айналымын енгізді. Қазақстан үшін бұл тәжірибе өте өзекті, себебі елімізде мемлекеттік қызметтерді цифрландыру толық аяқталған жоқ. Эстония үлгісі бойынша Қазақстан электрондық мемлекеттік қызметтерді толық автоматтандырып, қағазсыз құжат айналымына көшуі керек. Сонымен қатар, Киберқауіпсіздік заңнамасын халықаралық стандарттарға сәйкестендіру, Эстонияның «цифрлық резиденттік» жүйесін қарастырып, шетелдік инвесторлар мен IT-мамандарға арнайы құқықтық режим ұсыну мәселесін қарастыру қажет.

Оңтүстік Корея цифрлық экономиканы дамытуда көшбасшы елдердің бірі. K-Digital бағдарламасы деректерді басқару, онлайн төлемдер және цифрлық инфрақұрылымның жоғары деңгейде дамуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, Оңтүстік Корея деректерді жасанды интеллект және блокчейн арқылы қорғау саласында белсенді заңнамалық реформалар жүргізуде. Қазақстан үшін бұл тәжірибе маңызды, себебі елімізде блокчейн технологияларын заңдастыру және мемлекеттік қызметтерде қолдану мәселесі әлі де шешілмеген. Осыған байланысты, Қазақстан Оңтүстік Корея үлгісімен деректерді анонимизациялау және криптографиялық қорғау жүйесін енгізуі керек. Сонымен қатар, цифрлық теңсіздік мәселесін шешу үшін шалғай аймақтардағы интернет инфрақұрылымын дамыту қажет.

Халықаралық ұйымдар да цифрлық құқықтарды реттеуге бағытталған ұсыныстар әзірлейді. БҰҰ-ның «Цифрлық құқықтар декларациясы» (2021) цифрлық құқықтар мен бостандықтарды қорғауды талап етеді. Қазақстанға бұл декларацияға қосылу ұсынылады, себебі бұл азаматтардың құқықтарын халықаралық деңгейде мойындауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Халықаралық телекоммуникация одағы (ITU) цифрлық қауіпсіздік стандарттарын әзірлеп, оларды Қазақстан өз ұлттық заңнамасына енгізе алады. Дүниежүзілік банк (World Bank) цифрлық экономиканы дамытудың GovTech моделін ұсынып, Қазақстанға мемлекеттік цифрлық қызметтерді оңтайландыру бойынша көмек көрсете алады.

Жоғарыда аталған халықаралық тәжірибелерді зерттеу нәтижесінде Қазақстан үшін бірнеше нақты ұсыныстар жасауға болады. Біріншіден, GDPR негізінде жеке деректерді қорғау стандарттарын жетілдіру қажет. Екіншіден, жасанды интеллект пен блокчейнді реттейтін заңнамалық базаны әзірлеу маңызды. Үшіншіден, электрондық мемлекеттік қызметтерді толық автоматтандыру және Эстония үлгісі бойынша қағазсыз құжат айналымына көшу керек. Төртіншіден, Сингапур үлгісімен «Цифрлық азамат» жүйесін енгізу өзекті. Бесіншіден, киберқауіпсіздік саласында халықаралық стандарттарды қабылдау және ұлттық заңнаманы сәйкестендіру қажет. Алтыншыдан, Оңтүстік Корея моделін қолданып, деректерді анонимизациялау және криптографиялық қорғау жүйесін енгізу қажет. Жетіншіден, Қазақстан халықаралық келісімдерге қосылып, БҰҰ, ITU және Страсбург конвенциясына мүше болуы тиіс.

Осы ұсыныстарды жүзеге асыру Қазақстанда цифрлық құқықтық реформаларды жүргізуге және халықаралық стандарттарға сай заңнамалық тетіктерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл ретте, халықаралық тәжірибенің әрбір аспектісі ұлттық заңнамаға бейімделіп, жергілікті контексте тиімді жұмыс істеуі үшін терең зерттелуі тиіс. Қазақстан өз ерекшеліктерін ескере отырып, халықаралық тәжірибені ұлттық деңгейде бейімдеуі және оны жүзеге асырудың құқықтық негіздерін қалыптастыруы қажет.

Қазақстандық цифрлық кеңістікте өзекті болып отырған келесі мәселе – цифрлық теңсіздікті жою және шалғай аймақтардағы тұрғындарға сапалы интернетпен қатар электрондық қызметтерге бірдей қолжетімділік ұсыну. Қазіргі таңда кейбір ауылдық жерлерде байланыс сапасының төмендігі, сонымен қатар цифрлық сауаттылық деңгейінің жеткіліксіздігі электрондық үкімет порталын пайдалануда кедергілер тудырады [9, с. 71]. Жергілікті зерттеуші С.С.Каржаубаев өңірлердегі цифрлық инфрақұрылымды жетілдірудің кешенді жоспары қажет екенін атап өтіп, әлеуметтік осал топтарға арналған білім беру бағдарламаларын арттыруды ұсынады [8, p. 137]. Мұндай бағдарламалар тек компьютерлік дағдыларды үйретіп қана қоймай, адамдардың цифрлық ортада өз құқықтарын қорғау мәдениетін де қалыптастыруды мақсат тұтуы керек. Бұл тұрғыда Эстония сынды елдердің тәжірибесін ескерген жөн, өйткені онда электрондық мемлекеттік қызметтер ауылдық жерлерге де толықтай енгізіліп, халықтың қатысу

деңгейі жоғары нәтижелерге қол жеткізген [6, p. 18].

Киберқауіпсіздік пен құқықтық реттеудің тағы бір маңызды қыры – компьютерлік қылмыстарға қарсы іс-қимыл механизмі. Цифрлық технологиялардың кең таралуы түрлі алаяқтық схемалардың, заңсыз жүйеге қол жеткізу әрекеттерінің көбеюіне әкеледі, бұл өз кезегінде құқық қорғау органдарының осы салада маманданған кадрлармен қамтылуын және тиісті заңнаманың жаңартылып отыруын талап етеді [3, p. 79]. ҚР Қылмыстық кодексінде компьютерлік ақпарат саласындағы құқық бұзушылықтарға арналған баптар болса да[7], олардың нақты қолданылуы кейде қиындықтарға тап болуда. Отандас заңгер М.Т.Асановтың пайымдауынша, тергеу органы мен сот жүйесі заманауи технологияларды түсінуде артта қалып, сараптама жүргізу үшін жетілдірілген әдістер мен құралдар тапшы [10, с. 53]. Ал Ұлыбританиялық профессор Л. Лессиг (Lawrence Lessig) жаңа ақпараттық ортада құқық бұзушылықтардың алдын алуға техникалық блоктау мен заңнаманы қатаңдату қатар қажет екенін алға тартады, әйтсе де бұл шаралар азаматтардың бостандығына шектеу қоймауы тиіс деген ұстанымды ұстанады [2, p. 49].

Мемлекеттік электрондық платформалар да қоғамдық қатынастарды жаңа белеске шығарды. eGov.kz порталы мен мобильдік қосымшалар арқылы көрсетілетін қызметтер саны артып, халықтың мемлекетпен өзара әрекеттесу деңгейі өсуде[8]. Бірақ бұл жүйелердің техникалық сенімділігі, үздіксіз жұмыс істеуі, аутентификациялау деңгейінің беріктігі жөнінде сын айтушылар да аз емес [1, 118 б.]. Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі бұл мәселелерді біртіндеп шешуде, алайда сарапшы А.Е.Бектұрғанов халық арасында цифрлық сауаттылық төмен болған жағдайда, жоғары технологиялық шешімдердің өзі күткендегідей нәтиже бермеуі ықтимал екенін ескертеді [9, с. 75]. Осы пікірді қолдай отырып, халықаралық зерттеуші Т. Бернерс-Ли (Tim Berners-Lee) цифрлық қызметтердің қолжетімділігі ұлғайған сайын азаматтардың білім деңгейін арттыруға және пайдаланушының қауіпсіздігін сақтауға бағытталған үгіт-насихат жұмыстары маңызды болатынын атап өтеді [2, p. 50].

Құқықтық тетіктерді жетілдіру мақсатында бірнеше заңнамалық өзгерістер ұсынылады. Біріншіден, «Жеке деректер және оларды қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңын қайта қарау қажет. Қазіргі заңнамада дербес мәліметтердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған нақты ережелер толыққанды дамымаған. Осы орайда, Еуропалық Одақтың Жалпы деректерді қорғау регламенті (GDPR) және АҚШ-тың Денсаулық сақтау туралы сақтандыру портативтілігі және есептілік актісі (HIPAA) сияқты халықаралық тәжірибелерін ескере отырып, жеке деректерді өңдеуге арналған нақты ережелер, жауапкершілік тетіктері және азаматтардың деректерін басқару құқықтарын күшейту қажет. Атап айтқанда:

- Азаматтарға өздерінің жеке деректеріне қолжетімділік беру,

[7] Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V // URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226 (дата обращения: 25.01.2025).

[8] Электронное правительство Республики Казахстан. Официальный сайт eGov.kz // URL: https://egov.kz/cms/ru (дата обращения: 25.01.2025).

оларды түзету немесе жою мүмкіндігін заңнамалық тұрғыда бекіту;

- Жеке деректерді өңдеудің құқықтық негіздерін нақтылау, оның ішінде мемлекеттік және жеке ұйымдар арасындағы деректер алмасу тәртібін реттеу;
- Ақпараттық қауіпсіздік бұзылған жағдайда азаматтарды міндетті түрде хабарландыру тетігін енгізу.

Екіншіден, «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңын жетілдіру шеңберінде киберқауіпсіздік талаптарын қатаңдату және заңсыз деректер жинауға қарсы құқықтық қорғау шараларын енгізу қажет. Бұл заңға мынандай толықтырулар енгізуді ұсынамыз:

- Мемлекеттік және жеке IT-инфрақұрылымдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін цифрлық қауіпсіздік аудитін міндетті түрде өткізу тәртібін бекіту;
- Киберқауіпсіздік бойынша ұлттық стандарттарды қабылдау және цифрлық қауіпсіздік сертификаттау жүйесін енгізу;
- Ақпараттық жүйелерді бұзу немесе заңсыз қол жеткізу әрекеттері үшін қылмыстық жауапкершілікті күшейту және Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне «Жасанды интеллект көмегімен жасалған алаяқтық» және «Деректерді заңсыз өңдеу» деген жаңа баптар енгізу.

Үшіншіден, «Мемлекеттік қызметтер туралы» Қазақстан Республикасының Заңын жетілдіру қажет. Электронды мемлекеттік қызмет көрсету сапасын арттыру және оның халыққа қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында:

- Мемлекеттік қызметтерді цифрландыру барысында блокчейн технологиясын енгізу арқылы деректердің бұрмалануының алдын алу;
- Мемлекеттік қызмет көрсету платформаларында бірыңғай электрондық сәйкестендіру жүйесін енгізу және оны жеке сектордың платформаларымен біріктіру;
- Цифрлық теңсіздікпен күресу үшін электронды қызметтерді пайдалануда қиындықтарға тап болатын халықтың осал топтарына арнайы оқыту бағдарламаларын әзірлеу.

Төртіншіден, цифрлық құқықтарды қорғау мақсатында дербес реттеуші орган – «Цифрлық құқықтар жөніндегі омбудсменді» құру қажет. Бұл орган азаматтардың дербес деректерін қорғау, мемлекеттік және жеке компаниялардың цифрлық қауіпсіздік нормаларын сақтауын қадағалау, сондай-ақ цифрлық ортада адам құқықтарының сақталуын бақылау міндеттерін атқаруы тиіс. Мұндай институттың құрылуы Германия, Ұлыбритания және Канададағы тәжірибелерге негізделеді.

Бесіншіден, Қазақстанның халықаралық деңгейде цифрлық құқықтарды қорғау және киберқауіпсіздікті күшейту бойынша көпжақты келісімдерге қосылуы қажет. Бұл аясында Қазақстан:

- БҰҰ-ның «Цифрлық құқықтар декларациясына» қосылу және Страсбург конвенциясы (Киберқылмыс туралы конвенция) аясында ынтымақтастықты кеңейту арқылы халықаралық құқықтық тетіктерді енгізуі тиіс;
- Басқа мемлекеттермен цифрлық құқықтар саласында ақпарат алмасу және киберқауіпсіздік бойынша бірлескен шараларды күшейту жөнінде келісімдер жасауы қажет.

Жоғарыда аталған заңнамалық өзгерістер мен ұсыныстар цифрлық қоғамның құқықтық негіздерін жетілдіруге, азаматтардың цифрлық

құқықтарын қорғауға, мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға және Қазақстанның цифрлық даму деңгейін халықаралық стандарттарға жақындатуға мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, жоғарыда айтылған мәселелер – құқықтық мемлекет ұстанымдары мен цифрлық прогресті ұштастырудағы басты сынақтар. Цифрлық ортада азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету үшін заңнаманы жетілдіру жеткіліксіз болуы мүмкін, сонымен қатар басқару құрылымдарының, ғылыми қауымдастықтардың және жеке сектордың бірлескен жұмысы, сондай-ақ қоғамның цифрлық мәдениеті мен жауапкершілігінің артуы аса қажет. «Цифрлық Қазақстан» аясындағы жоба, бағдарлама, қаулы-қарарлар бұл бағытта біршама ілгері қадамға жол ашқанымен, мемлекеттік органдардың дер кезінде жаңашыл шешімдер қабылдауы, цифрлық платформалардың қауіпсіздігі мен ашықтығын қамтамасыз етуі, азаматтардың ақпараттық құзыреттілігін арттыруы – тұрақты түрде назарда болуы тиіс [5, 10 б.]. Қорытындылай келе, Қазақстанның цифрлық трансформациясы тек технологиялық жетістіктерге қол жеткізу емес, сонымен бірге демократиялық қағидаттарды, құқық пен бостандықты құрметтеуді жаңа деңгейге көтеру екені айқындалады [6, p. 20]. Әлемдегі озық тәжірибені ескеріп, отандық зерттеушілер ұсынған тәсілдер мен идеяларды іске асыра отырып, Қазақстан болашақта да цифрлық қоғамның мүмкіндіктерін тиімді пайдаланып, құқықтық мемлекет тұғырын нығайтуды жалғастыруға әлеуетті.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері Қазақстанда цифрлық қоғам мен құқықтық мемлекетті қалыптастыру процесінің бірқатар өзекті мәселелермен қатар жүретінін көрсетті. Қолданыстағы заңнаманы талдау барысында цифрландырудың құқықтық реттелуі толықтай халықаралық стандарттарға сәйкес келмейтіні анықталды. Атап айтқанда, жеке деректерді қорғау, киберқауіпсіздік пен цифрлық теңсіздікті жою бағыттарында заңнамалық тетіктерді жетілдіру қажеттілігі туындап отыр. Бұл орайда, Еуропалық Одақтың (GDPR) және АҚШ-тың (HIPAA) деректерді қорғау тәжірибесіне негізделген ұлттық стандарттарды әзірлеу ұсынылады. Сонымен қатар, цифрлық құқықтарды қорғау мен ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында дербес реттеуші орган – «Цифрлық құқықтар жөніндегі омбудсменді» құру қажеттілігі туындайды. Мұндай институт Ұлыбритания мен Германиядағы цифрлық омбудсмендер моделіне сәйкес азаматтардың цифрлық құқықтарын қорғауға бағытталуы тиіс. Қазақстанда цифрлық заңнаманы жетілдіру үшін дербес деректерді қорғау стандарттарын енгізу ғана емес, AI технологияларын, блокчейнді және цифрлық платформалардың жауапкершілігін реттейтін заңнамалық реформалар қажет. Осыған байланысты, жасанды интеллекттің құқықтық мәртебесін және AI жүйелерінің жауапкершілігін нақтылау бойынша арнайы заң қабылдау ұсынылады. Бұл заң АҚШ-тың Artificial Intelligence Risk Management Framework немесе ЕО-ның AI Act тәжірибелеріне сүйене отырып әзірленуі керек.

Цифрлық теңсіздік мәселесі

өңірлік ерекшеліктерді ескере отырып, кешенді шараларды талап етеді. Қала мен ауыл арасындағы технологиялық алшақтықты қысқарту үшін кеңжолақты интернет инфрақұрылымын кеңейту, халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру бағдарламаларын енгізу және мемлекеттік қолдау тетіктерін жетілдіру қажет. Эстониядағы X-Road моделін бейімдеу мемлекеттік органдар арасындағы ақпарат алмасуды оңтайландырып, бюрократиялық кедергілерді азайтады. Сондай-ақ, Сингапур үлгісімен «Цифрлық азамат» жүйесін енгізу мемлекеттік қызметтерді толық онлайн форматқа көшіруге мүмкіндік береді. Оңтүстік Корея тәжірибесіне сүйене отырып, блокчейн технологияларын мемлекеттік басқаруда қолдану қажет. Бұл тәсілдер Қазақстандағы цифрлық қызметтердің тиімділігін арттырумен қатар, азаматтардың мемлекетпен өзара әрекеттесу деңгейін көтереді.

Сонымен қатар, киберқауіпсіздік мәселелері ерекше назар аударуды қажет етеді. Сандық қылмыстардың көбеюіне байланысты Қазақстанның Қылмыстық кодексіне өзгерістер енгізіп, жеке деректерді заңсыз пайдалануға және алаяқтықтың цифрлық түрлеріне қарсы күресті күшейту ұсынылады. Осы ретте, АҚШ-тың Computer Fraud and Abuse Act (CFAA) тәжірибесіне сүйене отырып, «Жасанды интеллект көмегімен жасалған алаяқтық» және «Деректерді заңсыз өңдеу» деген жаңа құқықтық нормаларды енгізу маңызды. Сондай-ақ, кибершабуылдар мен ақпараттық қауіпсіздікті бұзу әрекеттерін қадағалайтын Ұлттық киберқауіпсіздік агенттігін құру ұсынылады.

Жалпы алғанда, Қазақстанның цифрлық қоғам құрудағы құқықтық тетіктерін жетілдіру үшін заңнаманы жаңарту, инфрақұрылымды дамыту, цифрлық білім деңгейін арттыру және институционалдық реформалар кешенін жүргізу қажет. Қазақстан БҰҰ-ның «Цифрлық құқықтар декларациясына» қосылу арқылы халықаралық деңгейдегі құқықтық міндеттемелерді күшейтіп, ITU стандарттарына сәйкес киберқауіпсіздік ережелерін жетілдіруі тиіс. Эстония, Сингапур, АҚШ және ЕО-ның тәжірибесіне сүйене отырып, Қазақстан 2025-2030 жылдарға арналған цифрлық құқықтық реформалар стратегиясын әзірлеуі қажет. Осы ұсыныстар жүзеге асырылған жағдайда, Қазақстан 2030 жылға қарай цифрлық құқықтық мемлекет қағидаттарына толық сәйкес келетін елдердің қатарына қосылып, халықаралық стандарттарға сай жаңа деңгейге көтеріле алады.

Әдебиет тізімі:

1. Каржаубаев С.С. Қазақстандағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл институтын жетілдіру туралы // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. 2022. № 3 (70). С. 39-46. Режим доступа: https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/issue/view/30/14 (дата обращения: 21.12.2024).
2. Susskind R. Online Courts and the Future of Justice. Oxford University Press, 2019. 280 p. Available from: https://global.oup.com/academic/product/online-courts-and-the-future-of-justice-9780198838364 (date of reference: 21.12.2024).
3. Bekturganov A.E. Legal Regulation of Digital Infrastructure in Kazakhstan // Journal of Legal Studies. 2021. Vol. 18 (2). P. 76–82.
4. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Алматы: Жеті жарғы, 2020. 485 с.
5. Каржаубаев С.С., Оразбекова А.К. Көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимылдың

қылмыстық-құқықтық шараларын күшейту туралы мәселеге // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. 2023. № 1 (72). С. 140–147. Режим доступа: https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/issue/view/34 (дата обращения: 21.12.2024).

6. Azza M. World Bank. E-Government Indicators. Washington, D.C., 2022. 65 p. Available from: https://www.worldbank.org/ (date of reference: 21.12.2024).

7. Castells M. The Rise of the Network Society (2nd ed.). Wiley-Blackwell, 2010. 556 p. Available from: https://www.wiley.com/en-us/The+Rise+of+the+Network+Society%2C+With+a+New+Preface%3A+Volume+I%2C+2nd+Edition-p-9781444356311 (date of reference: 21.12.2024).

8. Kapsalyamova S.S. Developing Digital Literacy in Rural Regions // Comparative Law Review. 2021. Vol. 34 (1). P.133–141.

9. Бектурганов А.Е., и др. Современные проблемы цифровой трансформации управления // Вестник Казахского национального университета. 2022. № 4. С. 70–78. Режим доступа: https://kaznu.kz/ru/15580 (дата обращения: 21.12.2024).

10. Хузин Р.Р. Смарт-контракт как инструмент автоматизации исполнения договорных обязательств // Право и государство. 2019. №1(82). С. 80-89. Режим доступа: https://elibrary.kaznu.kz/wp-content/uploads/2021/10/pravo-i-gosudarstvo-%E2%84%96-1-82-2019.pdf (дата обращения: 27.02.2025).

11. Сарпеков Р.К. Цифровизация правового пространства // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. 2020. №3 (61). С. 12-24. Режим доступа:https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/article/view/149 (дата обращения: 27.02.2025).

12. Толеубекова Б.Х., Сайлибаева Ж.Ю., Хведелидзе Т.Б. Трансформационная модель методики преподавания юридических дисциплин в контексте политики цифровизации вузовского образования // Вестник КазНПУ. Серия «Юридические науки». 2023. №1(97). С. 97-102. Режим доступа: file:///C:/Users/ww/OneDrive/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/%D0%B4%D0%B8%D0%B4%D0%B8/Downloads/%D0%A2%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%A5%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B7%D0%B5+%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%B8%D0%B1%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B0+97-102.pdf (дата обращения: 27.02.2025).

13. Идрышева С.К. О Цифровом кодексе Казахстана // Закон.kz. 2022. Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34311746 (дата обращения: 27.02.2025).

14. Сулейменов М.К. Цифровизация в гражданском судопроизводстве: зарубежный опыт // Закон.kz. 2020. Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33588044 (дата обращения: 27.02.2025).

© Ж. Шаривхан[1], Д.М. Мусипова[2], И.В. Осыко[3], 2025

[1,2,3] Кокшетауский университета имени А.Мырзахметова, Кокшетау, Казахстан

(e-mail: [1]zhardenbek.m@mail.ru; [2]mu-si-po-va@mail.3ru; [3]oiv72@list.ru)

ЦИФРОВОЕ ОБЩЕСТВО И ПРАВОВОЕ ГОСУДАРСТВО: СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматриваются правовые основы становления цифрового общества в Республике Казахстан и ключевые проблемы, возникающие в процессе цифровой трансформации. Основная цель исследования – разработка конкретных предложений по совершенствованию законодательных механизмов, обеспечивающих защиту прав и интересов граждан в условиях активного внедрения электронных технологий. Методологическую базу работы составили сравнительно-правовой подход, диалектический метод и комплексная оценка статистических данных, благодаря которым удалось выявить пробелы в сфере кибербезопас-

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АҚПАРАТ ИНСТИТУТЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ Том 80, №4-2025

ности, защиты персональных данных и преодоления цифрового неравенства в отдельных регионах. Результаты исследования показали, что действующие нормы требуют регулярной корректировки с учётом стремительного развития информационно-коммуникационных технологий. Авторы подчёркивают важность налаженного взаимодействия между государственными органами и бизнес-сообществом, так как любые меры по повышению уровня цифровой безопасности и оптимизации управления данными требуют согласованных усилий на разных уровнях. В статье отмечается значительный потенциал для расширения цифровой индустрии Казахстана и продвижения к международным стандартам при условии модернизации нормативно-правовой базы и привлечения инвестиций в сферу информационных технологий. Дополнительно указывается на необходимость совершенствования исследовательских подходов и измерительных инструментов в области цифровых прав, что позволит более детально оценивать доступ к онлайн-сервисам и своевременно реагировать на возникающие вызовы. Таким образом, предлагаемые меры по укреплению кибербезопасности, защите персональных данных и повышению доступности электронных услуг способны укрепить инновационный потенциал страны и вывести принципы правового государства на новый уровень.

Ключевые слова: цифровое общество, правовое государство, кибербезопасность, законодательство, цифровое неравенство, персональные данные, Казахстан.

© Z. Sharivkhan[1], D.M. Mussipova[2], I.Vl. Ossyko[3], 2025

[1,2,3] A. Myrzakhmetov named after Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan
(e-mail: [1]zhardenbek.m@mail.ru; [2]mu-si-po-va@mail.3ru; [3]oiv72@list.ru)

Abstract. This article explores the legal foundations of establishing a digital society in the Republic of Kazakhstan, focusing on the principal challenges that arise amid rapid technological transformation. The primary goal of the study is to provide concrete recommendations for improving legislative frameworks that safeguard citizens' rights and interests in the context of widespread adoption of electronic services. A combination of comparative legal analysis, dialectical methodology, and comprehensive evaluation of statistical data was employed, revealing gaps in cybersecurity, personal data protection, and the mitigation of digital inequality across various regions. The findings indicate that existing regulations require ongoing refinement, given the rapid development of information and communication technologies. The authors emphasize the importance of close collaboration between government institutions and the business community, as efforts to enhance data management and cybersecurity measures demand coordinated actions at multiple levels. The article underlines Kazakhstan's considerable potential to expand its digital industry and move toward international standards through legislative modernization and increased investment in information technologies. Moreover, it highlights the need to refine research approaches and measurement tools in the realm of digital rights, enabling more precise assessments of public access to online services and timely responses to new threats. Consequently, the proposed measures to bolster cybersecurity, protect personal data, and improve the accessibility of e-services stand to boost the country's innovative capacity and advance the rule of law to a new level.

Keywords: digital society, rule of law, cybersecurity, legislation, digital inequality, personal data, Kazakhstan.

References:

1. Karzhaubaev S.S. Kazakstandagy Adam kukyktary zhonindegi uakil institutyn zhetildiru turaly // Vestnik Instituta zakonodatelstva i pravovoi informatsii Respubliki Kazahstan. 2022. № 3 (70). 39-46 b. Rezhim dostupa: https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/issue/view/30/14 (zhugingen kuni: 21.12.2024).

2. Susskind R. Online Courts and the Future of Justice. Oxford University Press, 2019. 280 p. Available from: https://global.oup.com/academic/product/online-courts-and-

the-future-of-justice-9780198838364 (date of reference: 21.12.2024).

3. Bekturganov A.E. Legal Regulation of Digital Infrastructure in Kazakhstan // Journal of Legal Studies. 2021. Vol. 18 (2). P. 76–82.

4. Borchashvili I.Sh. Kommentariy k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan. Almaty: Zheti zhargy, 2020. 485 s.

5. Karzhaubaev S.S., Orazbekova A.K. Kolenkeli ekonomikaga karsy is-kimyldyn kylmystyk-kukyktyk sharalaryn kusheitu turaly maselege // Vestnik Instituta zakonodatelstva i pravovoi informatsii Respubliki Kazahstan. 2023. № 1 (72). 140–147 b. Rezhim dostupa: https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/issue/view/34 (zhugingen kuni: 21.12.2024).

6. Azza M. World Bank. E-Government Indicators. Washington, D.C., 2022. 65 p. Available from: https://www.worldbank.org/ (date of reference: 21.12.2024).

7. Castells M. The Rise of the Network Society (2nd ed.). Wiley-Blackwell, 2010. 556 p. Available from: https://www.wiley.com/en-us/The+Rise+of+the+Network+Society%2C+With+a+New+Preface%3A+Volume+I%2C+2nd+Edition-p-9781444356311 (date of reference: 21.12.2024).

8. Kapsalyamova S.S. Developing Digital Literacy in Rural Regions // Comparative Law Review. 2021. Vol. 34 (1). P.133–141.

9. Bekturganov A.E., i dr. Sovremennye problemy cifrovoj transformatsii upravleniya // Vestnik Kazahskogo natsionalnogo universiteta. 2022. № 4. S. 70–78. Rezhim dostupa: https://kaznu.kz/ru/15580 (data obrashcheniya: 21.12.2024).

10. Huzin R.R. Smart-kontrakt kak instrument avtomatizatsii ispolneniya dogovornyh obyazatelstv // Pravo i gosudarstvo. 2019. №1(82). S. 80-89. Rezhim dostupa: https://elibrary.kaznu.kz/wp-content/uploads/2021/10/pravo-i-gosudarstvo-%E2%84%96-1-82-2019.pdf (data obrashcheniya: 27.02.2025).

11. Sarpekov R.K. Cifrovizatsiya pravovogo prostranstva // Vestnik Instituta zakonodatelstva i pravovoi informatsii Respubliki Kazahstan. 2020. №3 (61). S.12-24. Rezhim dostupa: https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/article/view/149 (data obrashcheniya: 27.02.2025).

12. Toleubekova B.H., Sailibaeva Zh.Yu., Hvedelidze T.B. Transformatsionnaya model metodiki prepodavaniya yuridicheskih distsiplin v kontekste politiki cifrovizatsii vuzovskogo obrazovaniya // Vestnik KazNPU. Seriya «Yuridicheskie nauki». 2023. №1(97). S.97-102. Rezhim dostupa: file:///C:/Users/ww/OneDrive/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/%D0%B4%D0%B8%D0%B4%D0%B8/Downloads/%D0%A2%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%A5%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B7%D0%B5+%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%B8%D0%B1%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B0+97-102.pdf (data obrashcheniya: 27.02.2025).

13. Idrysheva S.K. O Cifrovom kodekse Kazahstana // Zakon.kz. 2022. Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34311746 (data obrashcheniya: 27.02.2025).

14. Suleimenov M.K. Cifrovizatsiya v grazhdanskom sudoproizvodstve: zarubezhnyi opyt // Zakon.kz. 2020. Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33588044 (data obrashcheniya: 27.02.2025).

Авторлар туралы мәліметтер:

Шаривхан Жарденбек - хат-хабарларға арналған автор, PhD докторы, Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің құқықтану кафедрасының доценті, М.Әуэзов көшесі, 189, 020000, Көкшетау, Қазақстан.

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1546-8338;

Scopus Author iD: 57191432095;

e-mail: zhardenbek.m@mail.ru.

Мусипова Динара Маратовна - құқық магистрі, Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, М.Әуэзов көше-

сі, 189, 020000, Көкшетау, Қазақстан.
e-mail: mu-si-po-va@mail.ru.
Осыко Игорь Владимирович - құқық магистрі, Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, М.Әуезов көшесі, 189, 020000, Көкшетау, Қазақстан.
e-mail: oiv72@list.ru.

Алғыс. Авторлар сарапшылық пікірі мен сындарлы көзқарасы үшін рецензенттерге алғыс білдіреді.

Дәйексөз келтіру үшін. Шаривхан Ж,. Мусипова Д.М., Осыко И.В. Цифрлық қоғам және құқықтық мемлекет: заманауи мәселелер мен шешімдер // Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Жаршысы. Ғылыми-құқықтық журнал. 2025;80(4): DOI – https:// doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_4_54.

Авторлардың қосқан үлесі:
Шаривхан Ж. - жауапты автор, авторлар туралы мәліметтер, пайдаланылған әдебиеттер тізімі, нәтижелер мен талқылау.
Мусипова Д.М. - кіріспе, әдіснама, қорытынды.
Осыко И.В. - транслитерация, түйін, кілт сөздер.

Мүдделер қақтығысы туралы ақпарат. Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын туралы мәлімдейді.

Қаржыландыру көзі. Авторлар зерттеу жүргізу кезінде қаржыландырудың жоқтығын туралы мәлімдейді.

Мақала редакцияға келіп түсті: 27.01.2025; рецензиялаудан кейін келіп түсті: 27.06.2025; басып шығаруға қабылданды: 23.12.2025.

Авторлар қолжазбаның соңғы нұсқасын оқып, мақұлдады.

Сведения об авторах:

Шаривхан Жарденбек – автор для корреспонденции, доктор PhD, доцент кафедры юриспруденции Кокшетауского университета имени А. Мырзахметова, улица М.Ауэзова, 189, 020000, Кокшетау, Казахстан.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1546-8338;
Scopus Author iD: 57191432095;
e-mail: zhardenbek.m@mail.ru;
Мусипова Динара Маратовна - магистр права, старший преподаватель кафедры юриспруденции Кокшетауского университета имени А. Мырзахметова, улица М.Ауэзова, 189, 020000, Кокшетау, Казахстан.
e-mail: mu-si-po-va@mail.ru.
Осыко Игорь Владимирович - магистр права, старший преподаватель кафедры юриспруденции Кокшетауского университета имени А.Мырзахметова; улица М.Ауэзова, 189, 020000, Кокшетау, Казахстан.
e-mail: oiv72@list.ru.

Благодарности. Авторы выражают благодарность рецензентам за экспертное мнение и конструктивный подход.
Для цитирования. Шаривхан Ж., Мусипова Д.М., Осыко И.В. Цифровое общество и правовое государство: современные проблемы и решения // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. Научно-правовой журнал. 2025;80(4): DOI – https:// doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_4_54.

Вклад авторов:
Шаривхан Ж. - ответственный автор, сведения об авторах, список использованной литературы, результаты и обсуждение.
Мусипова Д.М. - введение, методология, заключение.
Осыко И.В. - транслитерация, аннотация, ключевые слова.

Информация о конфликте интересов. Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Источник финансирования. Авторы заявляют об отсутствии финансирования при проведении исследования.

Статья поступила в редакцию: 27.01.2025; поступила после рецензирования: 27.06.2025; принята в печать: 23.12.2025.

Авторы прочитали и одобрили окончательный вариант рукописи.

Information about authors:

Sharivkhan Zhardenbek - corresponding author for, PhD, Associate Professor of the Department of Jurisprudence of named after A. Myrzakhmetov Kokshetau University, 189, M. Auezov Street, 020000, Kokshetau, Kazakhstan.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1546-8338;
Scopus Author iD: 57191432095;
e-mail: zhardenbek.m@mail.ru.
Mussipova Dinara Maratovna - мaster of Law, Senior Lecturer of the Department of Jurisprudence of named after A. Myrzakhmetov Kokshetau University, 189, M. Auezov Street, 020000, Kokshetau, Kazakhstan.
e-mail: mu-si-po-va@mail.ru.
Ossyko Igor Vladimirovich - мaster of Laws, Senior Lecturer of the Department of Jurisprudence of named after A. Myrzakhmetov Kokshetau University, 189, M. Auezov Street, 020000, Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan.
e-mail: oiv72@list.ru.

Acknowledgements. The authors would like to express their gratitude to the reviewers for their expert opinions and constructive feedback.

For citation: Sharivkhan Zh., Mussipova D.M., Ossyko I.Vl. Digital society and the rule of law: contemporary issues and solutions // Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan. Scientific and legal journal. 2025;80(4): DOI – https:// doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_4_54.

Contribution of the authors:
Sharivkhan Zh. - corresponding author, author information, references, results and discussion.
Musipova D.M. - introduction, methodology, conclusion.
Osyko I.V. - transliteration, abstract, keywords.

Conflict of interest statement. The authors declares that there is no conflict of interest.

Funding. The autors received no specific funding for this work.

Received: 27.01.2025; revised: 27.06.2025; accepted for publication: 23.12.2025.

The authors has read and approved the final manuscript.